

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Бігун В.В.

аспірант,

*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

ДІЯЛЬНІСТЬ ОПЕРАТИВНОГО ШТАБУ РЕЙХСЛЯЙТЕРА РОЗЕНБЕРГА З КОНФІСКАЦІЇ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Оперативний штаб рейхсляйтера Розенберга (далі – ОРР) був окремою нацистською організацією, яка приймала безпосередню та активну участь у конфіскації та вивезенні різноманітних культурних цінностей на всіх територіях, окупованих Третім рейхом. Архівні матеріали не лишилися осторонь пильної уваги співробітників ОРР.

Діяльність цієї нацистської організації вже має певну історіографію. П. К. Грімстедт [1], Т. Себта [2], Н. Кашеварова [3] та інші присвятили свої дослідження вивченню певних аспектів цієї проблеми, а саме аналізу джерельного масиву документів ОРР, його бібліотечної діяльності та науково-дослідних студій. Але архівна політика ОРР ще не ставала предметом окремого дослідження. Мета даної роботи: охарактеризувати основні групи архівних документів, які конфісковувалися ОРР.

Одним з важливих завдань ОРР було виявлення та збір на окупованих територіях різноманітних архівних матеріалів та в подальшому – їх вивезення до Рейху. Можна виокремити декілька груп документів, в яких нацисти були особливо зацікавлені:

1. Документи щодо етнічних німців на території СРСР. Вони повинні були слугувати реалізації наступних завдань:

- Довести факт постійної німецької присутності на окупованих територіях.
- Показати благотворний вплив німців на культуру, політику, економіку східних народів.
- Описати злочини більшовиків щодо етнічних німців (репресії, насильницька колективізація, розкуркулення, голодомори, заборона на релігійну діяльність тощо).

Справи щодо німецьких колоністів співробітники ОРР знаходили в архівах Харкова, Києва, Херсоні, Дніпропетровську, Кривого Рогу, Полтави, Запоріжжя, та в Криму. Вони підлягали терміновому вивезенню. Так, наприклад, в 1943 р з Сімферополя нацисти вивезли 18 978 справ Центрального державного архіву Кримської АРСР щодо німецьких колоністів в Таврійській губернії [4, с. 95]. Подібні документи вивозили і з інших архівів СРСР.

2. Документи з історії міст, які мали в середньовіччі магдебургське право (Київ, Львів, Мінськ, Вільнюс, Таллін). Одним з напрямків досліджень ОРР було вивчення «німецької» системи середньовічного муніципального самоуправління, відомої як магдебургське право. Так як започатковано воно було у Німеччині, нацисти вбачали в цьому факті високу політичну та культурну місію німців. На думку співробітників ОРР, саме німцям повинні були завдячувати за право на самоуправління українські та білоруські міста. Архівним документам з історії магдебургського права надавалося важливе значення як джерелу історичної ролі та успіху німецької нації на окупованих східних областях, так як ці документи містили найважливіші докази про поширення на цих територіях німецького права. Крім того вони слугували достовірним підтвердженням факту розповсюдження німецької народності в цій країні. Так, з Київського архіву давніх актів згідно з документами ОРР було вивезено 602 томи та 58 папок актових книг західноукраїнських міст, яким було надано магдебургське право з 16 до кінця 18 ст. [5, арк. 34].

3. Документи з історії релігій. ОРР в архівах на окупованих областях збирав документи, які підтверджували «варварську атеїстичну політику більшовиків», спрямовану на руйнування храмів, монастирів, церков. Також збиралися всі матеріали щодо методів та масштабів ведення більшовицькою владою антирелігійної пропаганди. Окремо вивчалася історія лютеранської церкви, яку Розенберг сприймав її як таку, що руйнує догмати євангелістської теології та здійснює «германізацію християнства» [6, с. 222]. Документи релігійного характеру німецькі окупанти сподівалися використати для дискредитації більшовизму та покращення ставлення місцевого віруючого населення до нової влади, яка обіцяла дозволити віруючим окупованих східних територій повернутися до своїх релігійних традицій. Так, з Риги були вивезені євангелічно-лютеранські та римо-католицькі церковні книги, Лібавський церковний архів [4, с. 96]. З Київського архіву давніх актів були вивезені 324 од. зб. з фонду «Києво-Печерська лавра», 164 од. зб. – з фонду «Київська духовна консисторія» тощо [7, с. 175].

4. Архівні матеріали щодо діяльності комуністичної партії. Головний трофей ОРР – архів Смоленського обкому партії, був багатий на місцеві партійні і комсомольські документи. Документи архіву свідчили про жорстокі репресії, що проводилися більшовиками у роки колективізації та масові арешти 1937-1938 рр. Так як вони компрометували радянську владу, цінність документів була надзвичайно високою для нацистів. В січні і в квітні 1943 року, близько 1500 погонних метрів, – тобто практично весь архів комуністичної партії, який залишився в Смоленську – був евакуйований ОРР і нацистськими архівістами в Вільнюс [1, с. 8-9]. Згідно з дослідженнями П. К. Грімстедт, ОРР також знаходив партійні документи в архівах Дніпропетровська, Кіровограда, Умані, Запоріжжя [1, с. 20-21].

Партійні архівні документи використовувалися нацистами для вивчення ідеології та практики більшовизму. В документах ОРР зазначалося, що при тривалій війні та зростаючій складності зіткнення з більшовизмом, стає зрозуміле,

що мова йде не лише про вирішальних похід німецької армії, але має місце також рокове протистояння в інтелектуальній сфері з ворогом...» [8, арк. 17].

5. Соціально-економічні документи. Нацисти вивчали природничо-ресурсні та соціальні можливості окупованих східних території для кращої організації та налагодження всебічної експлуатації цих територій. Архіви надавали відомості про кількість промислових підприємств, їх людський та економічний потенціал [9]. Важлива увага надавалася документації установ народногосподарського профілю – гірничорудних, водних, шляхових управлінь, нафтових розробок, планам і кресленням, що стосувалися шляхобудування, будівництва залізничних колій та ін. [10, с. 29].

Аналізуючи цей список яскраво простежується ідеологічні та політичні мотиви пограбування. Нацисти намагалися за допомогою політики, ідеології та історії виправдати захоплення радянських територій. Для реалізації цієї мети вони спрямували свої зусилля на пошук в архівах СРСР доказів давньої німецької присутності на радянських землях та фактів, які б доводили злочинність більшовицької влади. Архівні документи повинні були історично обґрунтувати права нацистів на територію СРСР.

Список використаних джерел:

1. Grimsted P. K The Odyssey of the Smolensk Archive. – Pittsburg, 1995. – 104 с.
2. Себта Т. М. Оперативний штаб рейхсляйтера Розенберга та його бібліотечна діяльність в Україні: джерелознавчий аналіз // Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941-1943): Дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів. – К., 2004. – С. 114-148.
3. Кашеварова Н. Г. Діяльність Оперативного штабу Розенберга з вивчення нацистами «східного простору» (1940–1945). – К.: Інститут історії України, 2014. – Ч. 1: Джерелознавче дослідження. – 552 с.
4. Пшеничный А. П. Архивы на оккупированной территории в годы Великой Отечественной войны // Отечественные архивы. – М., 1992. – № 4. – С. 90–98.
5. Betr.: Sicherung ukrainischer Archivbestände, Kamenez-Podolsk, den 23, Okt 1943 // ЦДАВО України ф. 3206, оп. 5, спр. 27, арк. 34-37.
6. Кашеварова Н. Г. Обґрунтування історичних прав на українські території в ідеологічній доктрині нацизму: промова гаупттайнзацфюрера Оскара Венднагеля на відкритті історико-археологічної виставки у Харкові 1 листопада 1942 р. // Архіви України. – 2005. – № 1–3. – С. 221–232.
7. Корпус магдебурзьких грамот українським містам: два проекти видань 20-х – 40-х років ХХ ст. // Упор. Андрейцев В., Ульяновський В., Короткий В. – К., 2000.
8. Rundschreiben Nr. 24\43. Kiew, den 22. Juli 1943 // ЦДАВО України ф. 3676, оп. 1, спр. 63, арк. 17-20.
9. Справка о промышленных предприятиях г. Кривого-Рога по фактическому состоянию на 1939 год и план на 1940 г. // ЦДАВО Украины ф. 3676, оп. 1, д 29, арк. 15-16 об.
10. Іваненко Б. Архіви України під час Другої світової війни: переміщення, втрати, повернення, відшкодування // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи. – К., 1996. – Вип. 6. – С. 26-33.